

Актуальна тема номера:
“ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІКИ ВІЙНИ
ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ
(ПРОДОВЖЕННЯ)”

*І. Економіка війни та повоєнне відновлення економіки України:
виклики й особливості правового регулювання*

Володимир Устименко

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України, директор Державної установи
“Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної академії наук України”
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1094-422X>
v.a.ustymenko@gmail.com

Руслан Джабраїлов

доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи
Державної установи
“Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної академії наук України”
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4422-2102>
ruzaaur13@gmail.com

Тетяна Гудіма

докторка юридичних наук, старша дослідниця,
заступниця завідувача відділу
проблем модернізації господарського права
та законодавства Державної установи
“Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної академії наук України”
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1509-5180>
gudima.t@ukr.net

УДК 346.5

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ПОЛЯ
ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

АНОТАЦІЯ. У статті відзначено, що правова система України має містити адекватні вимогам часу методи та засоби регулювання, здатні у максимально короткий термін адаптувати економіку України до нової ринкової кон'юнктури та створити вигід-

DOI: 10.33498/Юшп-2023-09-009

© Володимир Устименко, Руслан Джабраїлов, Тетяна Гудіма, 2023

ні конкурентні позиції для вітчизняних суб'єктів господарювання. Наголошено на тому, що досягнення високих показників економічного розвитку України, напевно буде унеможливлено у разі відставання правового регулювання від динамічного розвитку суспільних відносин у тих секторах економіки, які вже зазнали істотних структурних змін під впливом війни.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні пріоритетних напрямів формування правового поля повоєнного відновлення економіки України.

Аргументовано, що на період повоєнного відновлення, завдяки якісним правовим реформам в Україні, повинно бути закладено підґрунтя для того, щоб дотримання законів органами влади, громадянами та бізнесом не спричиняло конфлікт інтересів, нав'язування суспільству хибних цінностей, ускладнення виконання нормативних приписів, особливо в періоди революційних зрушень як форми вияву докорінних змін як у правосвідомості громадян, так і в побудові правової системи держави.

Акцентовано увагу на тому, що зрушення у соціально-економічній сфері супроводжуватимуться своєчасною реакцією держави у вигляді створення належного законодавчого поля, здатного ефективно врегулювати фактично сформовані групи суспільних відносин. Зокрема, через поширення цифровізації економіки, у полі зору держави перебуватимуть найбільш інноваційні сфери, правове регулювання яких нині залишається недостатнім та неадекватним вимогам часу, зокрема, сфера ІТ технологій, ринок віртуальних активів, штучний інтелект тощо.

Обґрунтовано, що стратегічного значення для розвитку України та подолання контрверсійних підходів до вибору моделі правового регулювання економіки набуває питання щодо істотного вдосконалення підходів до розвитку конституційних засад економічної системи України. Доводиться, що у середньо- та довгостроковій перспективі буде вирішено ключову проблему законодавчого регулювання суспільних відносин – низької ефективності правових актів.

Висловлено аргументи на користь того, що поглибити правові перетворення у країні, мінімізувавши ризики девіантної поведінки громадян та протиставлення їх власних інтересів суспільно важливим цілям державного регулювання, вбачається за можливе у разі покладення в основу ключових законодавчих змін ідеології людиноцентризму.

Наведено узагальнений висновок про те, що в основу розвитку України має бути покладено концепцію сталості та послідовності перетворень, відхід від швидких рішень із непередбачуваними ризиками, врахування досвіду Європейського Союзу у здійсненні реформ стратегічно важливих сфер діяльності держави.

Ключові слова: правове поле; повоєнне відновлення; економіка; ідеологія людиноцентризму; конституційні засади економічної системи України.

Відновлення країни після завершення війни є очікуваним етапом повоєнного процесу. Перспективи повоєнного відновлення з урахуванням низки соціально-економічних факторів, на думку Національного банку України (далі – НБУ), є позитивними. Як зазначено в Інфляційному звіті НБУ (січень 2023 р.), очікується незначне зростання реального внутрішнього валового продукту (далі – ВВП) у 2023 р. на 0,3 %. У 2024 р. реальний ВВП України зросте на 4,1 %, а в 2025 р. економічне зростання пришвидшиться до 6,4 %¹.

¹ Інфляційний звіт, січень 2023 року (Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України) <<https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-sichen-2023-roku>> (дата звернення: 11.04.2023).

Досягнення зазначених, а можливо, і більш високих показників економічного розвитку України, напевно, буде унеможливлено у разі відставання правового регулювання від динамічного розвитку суспільних відносин у тих секторах економіки, які вже зазнали істотних структурних змін під впливом війни. Науково-технологічний прорив, зумовлений активними дослідженнями можливостей нейронних мереж, суспільного резонансу яким додав *ChatGPT*, розроблений компанією *OpenAI*, свідчить про те, що вже зараз актуальними стануть нові та навіть не передбачувані тренди економічного розвитку, які можуть призвести до появи нових галузей економіки.

І в цьому контексті правова система України повинна містити адекватні вимогам часу методи та засоби регулювання, здатні у максимально короткий термін адаптувати економіку України до нової ринкової кон'юнктури та створити вигідні конкурентні позиції для вітчизняних суб'єктів господарювання.

Додатково статус України як країни – претендента у члени Європейського Союзу (далі – ЄС) накладає певні зобов'язання, виконуючі які, процеси з адаптації національного законодавства до права ЄС значно прискоряться, що справить значний вплив на формування нових підходів у правовому регулюванні повоєнного відновлення економіки.

Проблеми правового забезпечення економіки традиційно перебувають у полі зору науковців – представників науки господарського права. Багаторічні господарсько-правові дослідження проблем економічного розвитку України забезпечили формування науково обґрунтованих неординарних рішень, втілення яких у нормативно-правову площину здатне здійснити позитивні перетворення у моделі правового регулювання економіки країни. У зв'язку з цим слід виділити наукові розробки В. Мамутова, В. Щербини, А. Бобкової, Д. Задохайла, О. Подцерковного, О. Беяневич, Б. Дерев'янка, В. Коверзнева, В. Полюховича, В. Резнікової, В. Олюхи та інших науковців.

Про актуальність саме господарсько-правових методів та засобів у подальшому розвитку правового забезпечення економіки було наголошено під час круглого столу “Зміни в правовому регулюванні економічних відносин: перспективи та ризики”, який відбувся у Верховному Суді². У представлених доповідях науковців – учасників круглого столу, а саме О. Подцерковного “Твердження про недієвість норм ГК не відповідають дійсності та є елементом наукового хайпу”, В. Резнікової “Зміни в правовому регулюванні економічних відносин: перспективи та ризики”, Б. Дерев'янка “Про невідповідність скасування Господарського кодексу Украї-

² Вдосконалюючи правове регулювання економічних відносин, потрібно враховувати сучасні потреби та євроінтеграційні процеси (*Верховний Суд*, 08.04.2023) <<https://supreme.court.gov.ua/supreme/press-centr/news/1392581/?fbclid=IwAR1kc3dPvyQmpxscyGVeTKNKIvqqtC39Z0Gk2dczTtSPHftGL0hBYiWrpA>> (дата звернення: 11.04.2023).

ни інтересам держави та народу України”, В. Полуховича “Щодо змісту проекту Закону України ‘Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об’єднань у перехідний період’ № 6013 та наслідків його прийняття для державного регулювання економіки України”, В. Олюхи “Ризики законопроекту ‘Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об’єднань у перехідний період’” та інших, ключовою була ідея важливості прийняття зважених рішень з урахуванням інтересів суспільства та концепцій, напрацьованих у межах науки господарського права, оскільки останні здатні вже сьогодні створити передумови для прискореного повоєнного відновлення економіки України.

Безперечно, методологічну цінність для розбудови правової системи України та формування сучасного правового інструментарію повоєнного відновлення економіки мають концептуальні підходи, які спираються на школи економічного аналізу права (Р. А. Познер³), конституційної економіки (Р. Б. Маккензі⁴, Дж. М. Бьюкенен⁵) тощо.

На важливості вдосконалення законодавства України з метою досягнення значущих соціально-економічних результатів у повоєнний період наголошено у Візії Відділення економіки Національної академії наук України щодо повоєнної розбудови України, яка була презентована громадськості наприкінці 2022 р.⁶

Спираючись на наявний науковий доробок, вбачається за доцільне окреслити перспективи якісних трансформацій у правовому регулюванні економіки саме у повоєнний період розвитку України, що натепер є малодослідженим у науковій площині.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні пріоритетних напрямів формування правового поля повоєнного відновлення економіки України.

Вбачається, що на період повоєнного відновлення, завдяки якісним правовим реформам в Україні, має бути закладено підґрунтя для того, щоб дотримання законів органами влади, громадянами та бізнесом не спричиняло конфлікт інтересів, нав’язування суспільству хибних цінностей, ускладнення виконання нормативних приписів, особливо в періоди “революційних зрушень” як форми вияву докорінних змін як у правосвідомості громадян, так і побудові правової системи держави.

Ключовим у процесі формування новітнього правового поля повоєнного періоду залишатиметься саме визначення меж втручання держави у сферу економічної свободи громадянина. У зв’язку з цим критичні змі-

³ Richard A. Posner, *Economic Analysis of Law* (9th Edition, Aspen Publishing 2014) 1056.

⁴ R B McKenzie, *Constitutional Economics: Containing the Economic Powers of Government* (D.C. Heath 1984).

⁵ J M Buchanan, ‘The Domain of Constitutional Economics’ (1990) 1 *Constitutional Political Economy* 1–18.

⁶ Повоєнне відродження України: Візія Відділення економіки НАН України щодо повоєнної розбудови України (НАН України) <<https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2022/12/%D0%92%D1%96%D0%B7%D1%96%D1%8F%20-%202022.12.05.pdf>> (дата звернення: 11.04.2023).

ни у законодавстві створюватимуть умови для ще більшої реалізації підприємницького потенціалу громадянина, не обмежуючи його у виборі форм здійснення суспільно значущої діяльності. Вибір організаційно-правової форми ведення бізнесу відбуватиметься під впливом об'єктивних економічних факторів, а не під впливом штучно встановлених обмежень свободи вибору форми здійснення господарювання. Традиційні для економіки України різноманітні види підприємств залишатимуться основною формою організації господарської діяльності та забезпечення дотримання соціальних і трудових прав працівників, що узгоджується з правом ЄС.

Визнаватиметься неприйнятним впровадження правових регуляторів, які суперечать за своєю метою євроінтеграційному вектору України. Закріплений нормами ст. 15 Конституції України⁷ принцип багатоманітності економічного життя отримає реальне втілення, що сприятиме викоріненню практики розробки та прийняття нормативно-правових актів, які закладають ризики національній економічній безпеці.

Практика швидких і непослідовних змін у законодавстві буде визнана економічно шкідливою та такою, що суперечить принципу верховенства права.

Досвід країн – учасниць ЄС та практика Європейського суду з прав людини доводять фундаментальний характер принципу верховенства права, який покладено в основу прийняття стратегічно важливих рішень. Нині роль принципу верховенства права не обмежується лише конституційно-правовими змінами, але і справляє вплив на розвиток правового регулювання всіх сфер суспільного життя. Ступінь інтеграції принципу верховенства права у правотворчу та правозастосовну роботу повоєнного періоду розвитку України стане для керівних органів ЄС індикатором якості перетворень у правовій системі держави. Наочним і таким, що буде мати безпосередній вплив на перспективи фінансування повоєнного відновлення України, є приклад того, як справляє вплив принцип верховенства права на можливості країн – учасниць ЄС отримувати фінансування за кошти бюджету ЄС. Зокрема, керівні органи ЄС вдаються останнім часом до призупинення, зменшення або обмеження доступу до фінансування у спосіб, пропорційний характеру, тяжкості та масштабам недоліків верховенства права⁸.

Відтак послідовні та передбачувані євроінтеграційні зусилля України на засадах верховенства права стануть чи не єдиним критерієм оцінювання якості реформ за всіма ключовими напрямками повоєнного віднов-

⁷ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення: 11.04.2023).

⁸ 'Єврокомісія представила новий бюджет ЄС: гроші в обмін на верховенство права' (*Європейська правда*, 03.05.2018) <<https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/05/3/7081242>> (дата звернення: 11.04.2023).

лення України, які на сьогодні знайшли вияв у матеріалах робочих груп Національної ради з відновлення України від наслідків війни⁹.

Особливої уваги у зв'язку з цим заслуговуватимуть зміни в інвестиційному, податковому та, загалом, господарському законодавстві. Створення преференційних умов ведення бізнесу розглядатиметься не як засіб ситуативного регулювання суспільних відносин, а як послідовний і прогнозований інструмент залучення інвесторів, які будуть зацікавлені у розміщенні на території України виробничих потужностей та створенні нових робочих місць.

Відповідно, прийняття будь-яких рішень, які стосуються встановлення чи скасування преференцій як для іноземних, так і для вітчизняних інвесторів має здійснюватися з урахуванням попереднього позитивного досвіду функціонування спеціальних режимів господарювання. Невипадково реалізацію заходів Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року¹⁰ передбачалося здійснити із використанням інвестиційного потенціалу територій пріоритетного розвитку з встановленням трьох рівнів спеціальних режимів: на території громад, прилеглих до лінії розмежування з тимчасово окупованими територіями; на всій території Донецької та Луганської областей; на території окремих виробничих і рекреаційних кластерів, зокрема інноваційних та індустріальних. Згадані положення Стратегії залишаються чинними. Утім, останні зміни у законодавстві України унеможливають створення територій пріоритетного розвитку через скасування Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій"¹¹ ст. 415 Господарського кодексу України¹², яка визначала особливості здійснення господарської діяльності на території пріоритетного розвитку. Навряд чи такі законодавчі підходи свідчитимуть про послідовність дій уповноважених органів влади у формуванні системи гарантій стабільності умов провадження інвестиційної діяльності.

Динамічні зрушення у соціально-економічній сфері супроводжуватимуться своєчасною реакцією держави у вигляді створення належного законодавчого поля, здатного ефективно врегулювати фактично сформовані групи суспільних відносин. Зокрема, через поширення цифровізації еко-

⁹ Робочі групи Національної ради з відновлення України від наслідків війни <<https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>> (дата звернення: 11.04.2023).

¹⁰ Стратегія економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 1078-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 75. Ст. 4720.

¹¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 9 липня 2022 р. № 2389-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2389-20#Text>> (дата звернення: 11.04.2023).

¹² Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/436-15#Text>> (дата звернення: 11.04.2023).

номіки, у полі зору держави перебуватимуть найбільш інноваційні сфери, правове регулювання яких наразі залишається недостатнім та неадекватним вимогам часу, зокрема, сфера ІТ технологій, ринок віртуальних активів, штучний інтелект тощо. До речі, перспективним для України слід визнати розвиток ринку віртуальних активів, який в умовах ухваленого, але поки що нечинного спеціального Закону “Про віртуальні активи”¹³, перебуває поза межами правового регулювання. Проте наявна практика засвідчує активне використання криптовалют як виду віртуальних активів у підприємницькій сфері, благодійницькій діяльності (зокрема отримувачем є держава), під час здійснення виплати фінансової допомоги у криптовалюті найбільш вразливим верствам населення. Хоч у воєнний час вказані порушення чинного законодавства залишаються поза увагою уповноважених органів влади, проте це буде фактором дестабілізації ринку віртуальних активів у період повоєнного відновлення країни та визнання дій громадян і бізнесу з такими активами поза законом.

У середньо- та довгостроковій перспективі буде вирішено ключову проблему законодавчого регулювання суспільних відносин – низької ефективності правових актів. Відповідно, підвищення їх ефективності та мінімізація випадків прийняття економічно та соціально необґрунтованих правових актів позитивно позначиться на стані державного регулювання економіки та, загалом, на якості державного управління різними сферами суспільного життя.

Задля цього необхідним є відхід від практики, яка останніми роками набирає поширення, у частині виключення з-під сфери дії законодавства України про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності окремих груп суспільних відносин. Зокрема, значна питома вага таких виключень припадає на податкові відносини, що, як свідчить практика правозастосування, призводить до отримання протилежного результату, відмінного від того, що був закладений у концепцію відповідного закону. У зв’язку з цим варто згадати Закон України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування діяльності з торгівлі валютними цінностями у готівковій формі” у п. 5 розділу “Прикінцеві та перехідні положення” якого встановлено: “Установити, що до порядку підготовки та прийняття нормативно-правових актів, що приймаються на виконання вимог цього Закону, не застосовуються вимоги Закону України “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності”¹⁴. І це тоді, коли цим Законом доповнено ст. 141 Податково-

¹³ Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>> (дата звернення: 11.04.2023).

¹⁴ Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1160-15#Text>> (дата звернення: 11.04.2023).

го кодексу України¹⁵ п. 141.13, окремі положення якого щонайменше є дискусійними. Зокрема, в абз. 3 пп. 141.13.3 п. 141.13 зафіксовано те, що у разі якщо сума авансового внеску, попередньо сплаченого протягом звітного (податкового) року, перевищує суму нарахованого податкового зобов'язання за такий податковий (звітний) рік, *сума такого перевищення не переноситься у зменшення податкових зобов'язань наступних податкових (звітних) періодів*. А в абз. 3 пп. 141.13.3 п. 141.13 містить положення, згідно з яким сума сплачених авансових внесків з податку на прибуток *не підлягає поверненню платнику податку як надміру та/або помилково сплачені податкові зобов'язання, не може бути зарахована в рахунок інших податків і зборів (обов'язкових платежів) та на неї не поширюються положення ст. 43 цього Кодексу* (зазначена стаття визначає умови повернення помилково та/або надміру сплачених грошових зобов'язань та пені). Напевно, такі новації потребують належного обґрунтування, а подальша їх реалізація поза межами Закону України “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” може створити зайві проблеми у діяльності відповідних суб'єктів господарювання.

Мінімізувати слід також певні ризики для сфери правового регулювання економіки, які закладають окремі законопроекти (наприклад, проєкт Закону України “Про прискорений перегляд інструментів державного регулювання господарської діяльності”¹⁶), що, маючи на меті “спрощення” регуляторного середовища, насправді закладають підґрунтя для можливих зловживань з боку органів державної влади та їхніх посадових осіб у сфері ліцензування, надання документів дозвільного характеру тощо. Неприпустимими слід визнати випадки, коли змінюється функціональне призначення засобу державного регулювання настільки, що не забезпечується досягнення таким засобом мети правового регулювання. Зокрема, така ситуація сталася з оборонними закупівлями, коли внаслідок ігнорування фундаментальних принципів публічних закупівель було створено підґрунтя для вчинення корупційних правопорушень. У підсумку з метою вирішення цієї проблеми було ухвалено Закон України “Про внесення змін до Закону України ‘Про оборонні закупівлі’ щодо запровадження прозорості в оборонних закупівлях (крім відомостей про закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що становлять державну таємницю) із забезпеченням захищеності держав-

¹⁵ Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>> (дата звернення: 11.04.2023).

¹⁶ Проєкт Закону про прискорений перегляд інструментів державного регулювання господарської діяльності від 19 вересня 2022 р. № 8058 <<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40514>> (дата звернення: 11.04.2023).

них замовників від воєнних загроз на період дії правового режиму воєнного стану в Україні”¹⁷.

Відповідно, підвищення якості правотворчої роботи у підсумку забезпечить Україні можливості для успішної конкуренції з сусідніми східноєвропейськими країнами – членами ЄС та просування у міжнародних рейтингах, таких як *Doing Business*, Індекс економічної свободи, Індекс інвестиційної привабливості, Індекс сприйняття корупції, Індекс демократії, Індекс свободи людини тощо.

Період повоєнного відновлення України має стати переламним етапом у формуванні підходів до розбудови держави та її наближення до повноправного членства у Європейському співтоваристві. Тим паче, що довоєнні темпи виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС¹⁸ продемонстрували істотні успіхи у реалізації ключових реформ. Так, у звіті про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2021 р. зазначено, що динаміка прогресу у виконанні Угоди про асоціацію становить 63 %, що порівняно із 41 % у 2017 р.¹⁹, дійсно можна визнати істотним кроком вперед на зустріч євроінтеграції. За підсумками 2021 р. високими показниками характеризується виконання Угоди про асоціацію за такими напрямками, як-то “Гуманітарна політика” та “Політичний діалог, національна безпека та оборона” – по 89 % відповідно, “Юстиція, свобода, безпека, права людини” – 88 %, “Державні закупівлі” та “Технічні бар’єри у торгівлі” – по 86 % відповідно, “Підприємництво” – 85 %, “Оподаткування” і “Статистика та обмін інформацією” – по 84 % відповідно тощо.

Поглибити правові перетворення у країні, мінімізувавши ризики девіантної поведінки громадян і протиставлення їх власних інтересів суспільно важливим цілям державного регулювання, вбачається за можливе у разі покладення в основу ключових законодавчих змін ідеології людиноцентризму. Саме людина та її права і законні інтереси мають бути покладені в основу розробки післявоєнного правового поля України.

Військові події значною мірою актуалізували проблеми, які частково ще у довоєнний час закладали підґрунтя для нарощування суспільного конфлікту.

Втрата довіри до органів влади та можливості досягти матеріального благополуччя на законних засадах постають ключовими факторами виникнення неприйнятних для економіки явищ, одним із найбільш небез-

¹⁷ Про внесення змін до Закону України ‘Про оборонні закупівлі’ щодо запровадження прозорості в оборонних закупівлях (крім відомостей про закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що становлять державну таємницю) із забезпеченням захищеності державних замовників від воєнних загроз на період дії правового режиму воєнного стану в Україні: Закон України від 24 лютого 2023 р. № 2958-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2958-20#Text>> (дата звернення: 11.04.2023).

¹⁸ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text> (дата звернення: 11.04.2023).

¹⁹ Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2021 рік <https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/euaa_report_2021_ukr-2.pdf> (дата звернення: 11.04.2023).

печних з яких є “тіньова економіка”. Відповідно, одним із першочергових завдань на повоєнний період має стати вжиття заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією, легалізацію економічних процесів, створення передумов, коли ведення бізнесу “у тіні” стає не вигідним, спрощення регуляторного навантаження на суб’єктів господарювання, оптимізацію податкового навантаження на фонд оплати праці та, як наслідок, мінімізацію неформальної зайнятості тощо.

Слід визнати, що подальша боротьба з корупцією залишатиметься однією з основних вимог українського суспільства та західних партнерів нашої країни у період повоєнної розбудови України. Адже, попри довоєнні успіхи у сфері протидії корупції, передчасним було б стверджувати про досягнення значних успіхів у боротьбі з цим соціально неприйнятним явищем. За даними *Transparency International Ukraine* (акредитований представник міжнародної організації *Transparency International*), Україна в Індексі сприйняття корупції (*Corruption Perceptions Index – CPI*) за 2021 р. отримала 32 бали зі 100 можливих. Показник знизився на один бал, і тепер Україна посідає 122 місце зі 180 країн у *CPI*. Поруч із Україною – африканська держава Есватіні (Свазіленд), яка також набрала 32 бали. На один бал нас випереджають Замбія, Непал, Єгипет, Філіппіни та Алжир – всі вони мають по 33 бали. Загальна оцінка України сформувалася з 9 досліджень. Найбільше зниження, а саме на 4 бали, відбулося за Індексом трансформації Фонду Бертельсманна, Щорічним рейтингом глобальної конкурентоздатності та за даними Опитування думки менеджерів від Світового економічного форуму²⁰.

Звісно, така загальна оцінка стану антикорупційної політики не може бути визнана задовільною. Відповідно, держава має докласти значних зусиль для зміни ситуації у найкращий бік і період повоєнної розбудови напевно стане важливим етапом для прийняття ключових рішень, здатних максимізувати позитивний ефект від розробки та реалізації дієвих заходів, спрямованих на запобігання та протидію корупції.

До речі, зарубіжні інвестори оцінюють корупцію у системі органів державної влади як один зі стримуючих факторів для здійснення інвестування в економіку України (для більшості зарубіжних інвесторів корупційний фактор залишається вирішальним під час прийняття відповідних рішень щодо реалізації бізнес-проектів).

Корупційні та інші вади суспільного розвитку вбачається можливим мінімізувати, а з часом і подолати, у разі створення передумов, коли дотримання правових приписів узгоджується з інтересами суспільства та не суперечить усталеним підходам до розуміння справедливості як іманентної якості права. Це дасть змогу виключити випадки ухвален-

²⁰ Індекс сприйняття корупції-2021 (*Трансперенсі Інтернешнл Україна*) <<https://ti-ukraine.org/research/index-spryjnyattya-koruptsiyi-2021>> (дата звернення: 11.04.2023).

ня “неправових законів”, природі яких приділено значну увагу у дослідженнях із теорії права. Якщо вигоди від прийнятих рішень отримуватиме невелика група людей, а більшість населення виступатиме лише джерелом такої вигоди, то навряд чи буде можливим забезпечити законслухняність пересічних громадян та бізнесу. Така ситуація спонукатиме пересічних громадян та бізнес вдаватися до вжиття квазізаконних заходів із метою забезпечення формального дотримання положень нормативно-правових актів. Особливо важливим є вирішення зазначених проблем в умовах формування моделі повоєнної економіки, коли більшість визнаних державою гарантій прав людини не може знайти реального забезпечення.

Держава має стати надійним партнером для громадян і бізнесу, що повинно знайти вияв у послідовності, прогнозованості та встановленні чіткого алгоритму дій, який дасть змогу розраховувати на розумну стабільність чинного законодавства і можливість передбачати наслідки застосування норм права. І саме в цьому напрямі мають відбутися чималі законодавчі зміни, особливо у сфері інвестиційного та податкового законодавства.

Неприйнятними слід визнати дії держави, коли інвестори, через зміни з боку органів влади підходів до регулювання певної сфери суспільних відносин, позбавляються раніше наданих гарантій, які забезпечували впевненість у стабільності інвестиційної діяльності. Відповідно, ведення бізнесу з дотриманням нових нормативно-правових приписів стає економічно неможливим. У повоєнній перспективі відновлення економіки держава має докласти зусиль для усунення зазначених випадків, зокрема, має бути приведена у відповідність до принципу верховенства права державна політика щодо виробників “зеленої” електроенергії, які нині перебувають на межі банкрутства через скорочення застосування “зеленого” тарифу (навіть обговорюється ініціатива скасування “зеленого” тарифу). Держава, навпаки, має створювати нові можливості для розвитку прогресивних секторів економіки, до кола яких відноситься відновлювана енергетика і яка є невід’ємною частиною Європейської зеленої угоди.

Водночас стратегічного значення для розвитку України та подолання контроверсійних підходів до вибору моделі правового регулювання економіки набуває питання щодо істотного вдосконалення підходів до розвитку конституційних засад економічної системи України. Задля його вирішення вбачається за доцільне закріпити у Конституції України модель правового регулювання економічної системи, яка має визначити основні вимоги до побудови системи управління економікою, ухвалення законів, які стосуються економіки, елементів механізму реалізації таких законів, засад відповідальності за прийняття неефективних рішень, які завдають шкоди національній економіці. Зазначений блок право-

вих норм міг би отримати вияв у розділі “Економічна система” у межах Основного Закону України. До речі, В. Мамутов, засновник Донецької школи господарського права, свого часу запропонував доповнити Конституцію України окремим розділом, який присвячений засадам економічної системи²¹. Дотепер зазначена пропозиція залишається вкрай актуальною та затребуваною.

Подальшим закономірним кроком можна вважати розробку та ухвалення закону чи низки законів, які б могли деталізувати конституційно-правові приписи. Саме такий підхід стане запобіжником на шляху окремих деструктивних дій з боку різних політичних сил, здатних завдати непоправної шкоди економіці держави, особливо у період повоєнного відновлення. Утім, вже зараз слід вжити заходів щодо недопущення прийняття поспішних та вочевидь шкідливих для країни рішень, які стосуються скасування важливої частини правової системи України, спрямованої на регулювання економічних відносин та яка може стати нормативно-правовим підґрунтям для повоєнного відновлення. Зокрема, важливим слід визнати збереження чинності Господарського кодексу України як уособлення окремої системи законодавства України, а саме господарського. Всебічна аргументація переваг Господарського кодексу України та оцінка руйнівних наслідків його скасування, у разі ухвалення законопроекту “Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об’єднань у перехідний період”²², вже представлені у низці науково-експертних висновків, підготовлених установами Національної академії наук України. У випадку скасування Господарського кодексу України існують достатні підстави стверджувати про витіснення бізнесу з легального простору у “тіньову” сферу, втрати Державного та місцевого бюджетів від зниження податкових надходжень, згорання та відтік інвестицій тощо.

Висновки. Отже, в основу розвитку України має бути покладено концепцію сталості та послідовності перетворень, відхід від швидких рішень із непередбачуваними ризиками, врахування досвіду ЄС у здійсненні реформ стратегічно важливих сфер діяльності держави, що сприятиме усуненню суперечностей між владою та людиною, забезпечуватиме ведення суспільного діалогу на засадах поваги до закону та дотримання принципу верховенства права.

Досягти вагомих результатів на шляху формування соціально справедливої держави, яке керується догматом права та вибудовує демо-

²¹ Концепція конституційного забезпечення економічної системи держави (як основи законодавчого забезпечення економічної політики): брошура (НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень, Юго-Восток, Лтд 2008) 22.

²² Проект Закону про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об’єднань у перехідний період від 9 вересня 2021 р. № 6013 <<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=6013&conv=9>> (дата звернення: 11.04.2023).

кратичне майбутнє, вбачається можливим за умов, коли держава уникає прийняття рішень чи вжиття дій, які мають за мету:

- нівелювання ролі та значущості принципу верховенства права у законотворчій діяльності, судовій практиці, діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування;

- формування моделі правового регулювання економічних відносин, яка справляє демотивуючий вплив на громадян та бізнес, створює передумови для збільшення питомої ваги “тіньової економіки”, сприяє посиленню корупції тощо;

- ігнорування необхідності регулярного оцінювання ефективності застосування нормативних актів, спрямованих на реформування суспільства, економіки країни із наступним корегуванням траєкторії перетворень;

- консервування факторів, що спонукають пересічних громадян і бізнес вдаватися до вжиття квазізаконних заходів з метою забезпечення формального дотримання положень нормативно-правових актів;

- відхід від концепції людиноцентричності як засадничої ідеї перетворень у правовій системі України, що передбачає визнання людини, її прав і законних інтересів головною метою правового регулювання;

- ухвалення нормативно-правових актів у непослідовний та непрогнозований способи, що виключають можливість громадян і бізнесу розраховувати на розумну стабільність чинного законодавства;

- консервування “сірих зон” у правовому регулюванні певних сфер суспільних відносин;

- ухвалення нормативно-правових актів, що завдають шкоди інвестиційному іміджу країни, посилюють корупційні ризики, впроваджують підходи до регулювання економічних відносин всупереч праву ЄС, ігнорують рекомендації провідних міжнародних організацій, учасником яких є держава Україна;

- створення умов, за яких мета правового регулювання досягається за допомогою непропорційних втрат із боку громадян та бізнесу;

- впровадження у правову систему країни підходів, що сприяють підвищенню ризиків державному суверенітету, національній безпеці за відповідними безпековими секторами або, навпаки, утримування від вжиття дій, спрямованих на мінімізацію таких ризиків;

- маскуванню політично вмотивованих ідей під життєво необхідні інтереси країни зі здійсненням спроб їх втілення у законодавство України.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. McKenzie R B, *Constitutional Economics: Containing the Economic Powers of Government* (D.C. Heath 1984) (in English).
2. Posner R A, *Economic Analysis of Law* (9th Edition, Aspen Publishing 2014) (in English).

Edited books

3. *Kontsepsiia konstytutsiinoho zabezpechennia ekonomichnoi systemy derzhavy (iak osnovy zakonodavchoho zabezpechennia ekonomichnoi polityky)* (NAN Ukrainy, Institut ekonomiko-pravovykh doslidzhen, Yuho-Vostok Ltd 2008) (in Ukrainian).

Journal articles

4. Buchanan J M, 'The Domain of Constitutional Economics' (1990) 1 *Constitutional Political Economy* 1–18 (in English).

Websites

5. 'Vdoskonaliuiuchy pravove rehuliuвання ekonomichnykh vidnosyn, potribno vrakhovuvaty suchasni potreby ta yevrointehratsiini protsesy' <<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1392581/?fbclid=IwAR1kc3dPvyQmpxdcyGveTKNKIvqqtcC39ZOGk2dczTtSPHftGL0hBYiWrpA>> (accessed: 11.04.2023) (in Ukrainian).
6. 'Viziia Viddilennia ekonomiky NAN Ukrainy shchodo povoiennoi rozbudovy Ukrainy' <<https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9717>> (accessed: 11.04.2023) (in Ukrainian).
7. 'Yevrokomisiia predstavyla novyi biudzheth Yes: hroshi v obmin na verkhovenstvo prava' <<https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/05/3/7081242>> (accessed: 11.04.2023) (in Ukrainian).

Volodymyr Ustymenko
Ruslan Dzhabrailov
Tetiana Hudima

PRIORITY DIRECTIONS FOR THE FORMATION OF A LEGAL FRAMEWORK FOR POST-WAR ECONOMIC RECOVERY IN UKRAINE

ABSTRACT. The article highlights that the legal system of Ukraine should contain methods and means of regulation that are adequate to the demands of the time, capable of quickly adapting the economy of Ukraine to the new market conditions and creating favorable competitive positions for domestic business entities. It emphasizes that achieving high indicators of economic development in Ukraine will undoubtedly be impossible if legal regulation lags behind the dynamic development of social relations in those sectors of the economy that have already undergone significant structural changes under the influence of war.

The aim of the study is to substantiate the priority directions of forming a legal framework for post-war economic recovery in Ukraine.

It is argued that during the period of post-war recovery, thanks to qualitative legal reforms in Ukraine, the foundation should be laid for compliance with the laws by the

authorities, citizens, and business without causing conflicts of interest, imposition of erroneous values on society, complicating the implementation of normative prescriptions, especially during periods of revolutionary changes as a form of expressing fundamental changes both in the legal consciousness of citizens and in the construction of the legal system of the state.

Emphasis is placed on the fact that shifts in the socio-economic sphere will be accompanied by a timely response from the state in the form of creating appropriate legislative frameworks capable of effectively regulating the actual formation of social relations groups. In particular, with the spread of digitalization in the economy, the state will focus on the most innovative areas, the legal regulation of which currently remains insufficient and inadequate to the demands of the times, including the IT technology sphere, the market of virtual assets, artificial intelligence, and so on.

It is argued that the question of significant improvement of approaches to the development of constitutional principles of the economic system of Ukraine becomes strategically important for Ukraine's development and overcoming controversial approaches to choosing a model of legal regulation of the economy. It is argued that in the medium and long-term perspective, the key problem of legislative regulation of social relations – the low effectiveness of legal acts – will be solved.

Arguments have been made in favor of deepening legal transformations in the country by minimizing the risks of deviant behavior of citizens and opposing their interests to socially important goals of state regulation. This is seen as possible by laying the ideology of human-centeredness at the heart of key legislative changes.

A general conclusion is drawn that the development of Ukraine should be based on the concept of stability and consistency of transformations, moving away from quick decisions with unforeseeable risks, and taking into account the experience of the EU in implementing reforms in strategically important areas of state activity.

KEYWORDS: legal framework; post-war recovery; economy; ideology of human-centeredness; constitutional principles of the economic system of Ukraine.